

TEZA VEĆA OD ROMANA

(Ivana Bodrožić: *Sinovi, kćeri*, Orfelin izdavaštvo, Novi Sad, 2020)

Ima tema koje su prosto veće od književnosti. Možda ovo zvuči pretenciozno s jedne, a nipodaštavajuće s druge strane, ali književnost je konvencija, prihvatamo da su znakovi na papiru znamenja jednog sveta koji se, dok čitamo, odvija u našim glavama. Ona je, dakle, stvar dogovora, put kojim prelazimo sticanjem sve većih kompetencija koje bi trebalo da nas odvedu u svet novih emotivnih, intelektualnih i metafizičkih spoznaja. Literatura to ne radi izborom teme, jer da je tako, sva bi književnost bila iscrpljena još u antici. Dosezanje do takozvanog metafizičkog nivoa u književnom delu (kako je to nazvao Ingarden) postiže se izborom izražajnih sredstava, spojem naizgled nespojivog, bežanjem od poznatog, tražanjem za iskazom onog neiskazivog. Drugim rečima, a da se poslužim onim što teorija i praksa književnosti već uveliko poznaje – literatura treba da nas natera na katarzu (Aristotel) i/ili epifaniju (Džojls). Ipak, književnost je i stvar mode. Neke teme dobiju na popularnosti, odnosno čitanosti, pa se dešava da se spisateljice/pisci bave pitanjima o kojima ne znaju gotovo ništa ili tek pomalo i onda pred time literarnost, kao umetnički kvalitetivan izraz teksta, mora da pogne glavu. A kako reče Vitgenštajn, o onome o čemu se ne zna ništa, najbolje je ćutati.

Tema promene pola operativnim putem, prelazak iz bivanja ženom/muškarcem u bivanje muškarcem/ženom postala je prilično aktuelna u poslednje vreme. S pravom. Njena aktuelnost je razumljiva ne samo zato što nama zaključanim u čvrsto izabrane/nametnute/sigurne polne i rodne uloge daje priliku da voajerski zavirimo ispod kože osoba kojima biološki urođen pol nije udoban, odnosno koje žele da se promene. Povrh zadovoljenja ove skopofilske potrebe, pitanje promene pola podrazumeva i čitav niz pitanja o slobodi izbora, ali i identitetu, privatnosti, uticaju društva na pojedinca, o patrijarhatu, feminizmu (bez obzira na smer pomenute promene) i mnoga druga iz oblasti biopolitike.

Kad je ove godine, nakon pauze od godinu dana zbog pandemije, na Književnim susretima *Cum grano salis* dodeljena nagrada Meša Selimović romanu *Sinovi, kćeri* Ivane Bodrožić žiri je s pravom legitimisao ovu temu i doveo je u žižu javnosti. Ona, dakako, nije nova, čak je sve više ima u regionalnoj književnosti, njom se bave, na primer, Espi Tomičić u romanu *Your love is king* ili Igor Štiks u drami *Zrenjanin*. Književnost je na taj način preuzela na sebe da podstakne raspravu koja bi trebalo da se odvija u društvu i u kojoj bi trebalo da uzmu učešće neki sasvim drugi činiooci, na primer, zdravstvo, sudstvo i obrazovanje. Književnost, naravno, a pod tim mislim na čitavo književno polje koje uključuje autore, izdavače, kritičare, žirije, promotere, ali i čitaoce bi trebalo da bude svesna svojih ograničenja i da

se nakon postavljanja pitanja i ukazivanja na nepravde prosto povuče i skloni jer njen posao je da se bavi emocijama kroz tekst, a ne bilo kakvom regulativom. U tom smislu, veoma je važno što je žiri skupio hrabrosti da nagradi spisateljicu mlađe generacije koja piše o temi koja i u svom izvornom i u svom prenesenom značenju može da ima ogroman uticaj na jedno društvo. I to je više nego bitno, štaviše. Uloga književnog polja bi se tu i završila.

Problemi s romanom *Sinovi, kćeri* međutim nastupaju na nekim drugim nivoima, a najviše na stvaranju onog što smo, u nedostatku boljeg pojma, nazvali literarnost, a što podrazumeva estetski višak vrednosti. Odnosno, kao što sam sebi dao slobodu da utvrdim na početku, ušavši u jednu temu koja je veoma složena, tekst naposljetku biva pojedena, prestaje da bude roman i postaje nešto sasvim drugo. Ne pomaže ni činjenica da je Ivana Bodrožić odustala od toga da tri glasa koji se javljaju u priči dramaturški jasnije rasplete. Zaplet je jasan svakom pažljivom čitaocu, ali rasplet u potpunosti izostaje i to je dobro jer bi se njegovim uvođenjem na određen način izneverilo ono što roman pokušava – detekcija stanja, postavljanje pitanja, odsustvo tumačenja. Neko bi to možda nazvao kukavičlukom, neko lošom romanesknom strukturom, ali meni se čini da je to zapravo jedino što je književno vredno u ovoj knjizi, odnosno jedino što se opire klišeu.

Možda je prvi glas koji pripada Luciji, devojci stradaloj u saobraćajnoj nesreći ili u pokušaju samoubistva, jedini i autentičan. Njemu pripada i najviše teksta u poređenju s preostala dva. Njeno zdravstveno stanje, iz kojeg slede njeno narativno znanje i moć, stanje je veoma složeno, ona je nepokretna, vezana za postelju, oduzeta joj je moć govora, ali čuje i može vertikalno da pokreće oči. Ona obitava u instituciji za palijativnu negu u blizini Varaždina. Priča koju nam pripoveda kombinacija je reminiscencija na život pre nesreće, kao i ono što u trenutku pripovedanja može da vidi i sazna. Ovakav način pripovedanja karakterističan je i za preostala dva glasa u knjizi od kojih drugi pripada njenom momku Dorijanu, koji je u detinjstvu bio devojčica, dok treći pripada Lucijinoj majci. Glavni problem s Dorijanovim i majčinim glasom jeste da neodoljivo podsećaju na Lucijin. Ne postoji jezička idiosinkrazija, nema nikakve promene tona, ritma, fraziranja – sve je isto od prve do poslednje stranice. Ako je spisateljica želela da napiše nešto što narativnom strukturom podseća na *Buku i bes*, onda je izneverila osnovno načelo autentičnosti glasova. Ko god je pročitao Foknerovo remek-delo ne može da zaboravi Bendžijev glas. Ovim ne poredim nivoe znanja Bendžija i Lucije, štaviše, samo želim da istaknem da je način njegovog govora, ekstreman kakav jeste, nešto što vam zauvek ostaje u pamćenju. Ipak, što je još važnije, usklađen je s nivoima znanja i obrazovanja koje Bendži poseduje. Nasuprot takvoj raznovrsnosti stoje glasovi Lucije, njene majke i Dorijana.

Druga stvar koja bode oči jeste odsustvo hrabrosti da se iskažu složenosti identitetskih borbi kroz koje prolaze Lucija i Dorijan. Na stranu što je i motivacijski slabo obrađena njena ovisnost o majci i porodici koja je na kraju odvede u auto koji zaustavi na pruzi i sačeka u njemu voz, ali tome bi moglo da se progleda kroz prste. Mnogo veći problem jeste klišetizovana postavka stvarnosti kroz koju prolaze protagonisti. Sve što se dešava u romanu, a tiče se odrastanja ženskih likova kao da je već viđeno, a slično je i povodom Dorijanovog

detinjstva. Naravno da je moguće tvrditi da niko od nas ne živi egzemplaran život, sva naša detinjstva liče jedno na drugo. Međutim, promena kroz koju Dorijan prolazi je supstancijalna, a mi kao čitaoci to nismo doživeli u tekstu. Ne postoji intenzitet scena, nema upečatljivih događaja, a nema ni one značajne tišine, one „nametljive odsutnosti“. Ako kod Lucije i njene majke postoji i ono što bismo mogli da nazovemo porodičnom anamnezom kroz koju je moguće razumeti simboliku naslova, ona kod Dorijana izostaje. Autorka jeste išla za idejom stišane dramaturgije, odnosno nespektakularnosti, što može da bude razumljivo kad je u pitanju pomenuta skopofilija, uživanje u pogledu u druge, posebno u njihove patnje. Praviti spektakl od teksta značilo bi dolivati ulje na vatru. Ipak, čitaoci traže motivaciju da nastave s čitanjem teksta, a ona, posebno ona koja bi proizlazila iz karaktera i sudbina protagonista, izostaje jer izostaje i specifična težina pomenutih likova. Rečju, previše su plošni, jednoobrazni, jednostavni. Na primer, Lucija stihijski menja ponašanje prema Dorijanu i nekako se suviše lako i prečesto podvrgava volji svojih majke i brata. On pak deluje kao neki trećerazredni tragički junak kad govori kako sve uništava oko sebe. Da su u pitanju odnosi među društveno normiranim heteroseksualnim parom sve to bismo posmatrali s blagim podsmehom. Ovako, s obzirom na to da se radi o društveno nenormiranom odnosu, stvari bi trebalo da gledamo „drugim“ očima. Ako bismo prihvatili takvo gledanje na stvari, onda bi došlo do dodatne diskriminacije osoba koje su ionako gotovo bez izuzetka diskriminisane na Zapadnom Balkanu. Rečju, književnost koja nije dobra, ne valja kad opisuje bilo kakve odnose među ljudima, u svim njihovim varijacijama. Književnost mora da bude bolja kako bi ono za šta se bori, u ovom slučaju ideja slobode izbora u suštinskom smislu reči, bila dovoljno izazovna i privlačna, da bi bila zavodljiva i prijemčiva.

Možda je ovo maksimalistički zahtev, moguće je da su očekivanja velika posebno stoga što je ono što spisateljica ima od oruđa jezik. Da u njemu stvara i da se njim služi kako bi fiktivni svet, junake koji delaju i njihove odnose učinila što plastičnijim, što oneobičajenijim (u smislu ruskog formalizma, pa čak i u smislu Brehtovog *Verfremdung*), što uverljivijim.

Nažalost, čini se da je Ivana Bodrožić ostala na književno nižem nivou od željenog i/ili očekivanog, te da je tema nadrasla samo delo. Tekst nije uspeo njome da ovlada, ona je previše jaka ili provokativna i od šume se ne vidi drvo. Omađijani prilikom da zavirimo u ono što nas privlači, ali nam je nepoznato i strano, zaboravili smo da pogledamo kako je knjiga napisana, a ona ja napisana samo prosečno, kao loš domaći film, uvek ambiciozan, a često neodglumljen i nerežiran do kraja.